

მერი ხუხუნაიშვილი-წიკლაური

Mary Khukhunaishvili-Tsiklauri

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

დალის მითოსური ისტორიის შესწავლისათვის ამირანის ეპოსში

Mythological Image of Dali in the Epos of Amirani

Comparative analysis of the versions of the Epos of Amirani (220 texts collected in the 17 historical-geographical regions of Georgia) confirms that it is a quite complex epic story. The legend is divided into three cycles: the birth of Amirani by hunting deity Dali, his exploits and the punishment of the hero. The story is based on various mytho-religious layers created and precipitated during the course of time, each of them being relatively independent but having the interconnection, where indisputably are presented the stages of development of the Georgian mythology.

The story is regarded to be derived from the old hunting ballade “Dali is Giving Birth on the Crag.” It must be noted that the story of the parturient Dali underlay the round dance song which is one of the oldest Georgian (Svan) round dance songs together with “Amirani’s Round Dance” or so called „Hunting”. The story of kidnapping Dali’s newborn baby by the wolf must be the mythological motif of the ancient myth depicting the periodical waning of the moon or its eclipse (Virsaladze, 1964, p. 79). It is known that as a result of astralization a hunting deity was connected with the cult of the moon alike Artemis and Diana. Dali’s newborn child in the demand of the Goddess after her death is placed on the crossroad, sacred place of Triple Goddess (Diana, Artemis, Hecate) representing life cycles like the moon (birth, life and death).

Except lunar attributes Dali is bearer of the traits of the Morning Star (Venus), having copper teeth. Svan traditions preserved rituals of worship of Dali as of the Morning Star. In Georgian mythology Morning Star was a goddess of fertility. Amirani inherited not only the Lunar image of his mother but Solar symbols, too: being half of silver and half of gold, having the Moon and the Sun on the forehead, being of copper and forged in the fire. The hero swallowed by a dragon (a dev) with the help of the clan golden (diamond) knife freed captured Sun and Moon. His eyes look like two sieves (symbol of the sky / the Moon). In the versions of the Legend, Amirani after birth from Dali inherited a tiger's tail as a weapon, too. This brings forward the necessity to continue the investigation of the mythological history of Dali. It must be noted that the name "Dali" is phonetically close to the word "God" or "Deity" of the nations living in the Northern Caucasus. Hence we can suppose that at some time "Dali" was the common Caucasian highest Goddess with supreme rank and functions. After a time she was transformed into a local Georgian hunting deity.

Supposedly the investigation of the motif of Dali and a tiger could help in going forward to solve the problem of the genetic roots of the Goddess.

საკვანძო სიტყვები: ქართული მითოლოგია, დალი, ამირანი, მთვარე, ცისკრის ვარსკვლავი.

Key words: Georgian Mythology, Dali, Amirani, Moon, Morning Star.

ქართველთა წარმართული სარწმუნოების ხასიათის შესასწავლად ივ. ჯავახიშვილს მნიშვნელოვნად მიაჩნდა ამირანის თქმულების ვარიანტების შედარებითი შესწავლა, რადგანაც ამირანის ეპოსი წარმოადგენდა ძველის-ძველი წარმართობის-დროინდელი თქმულების სანიმუშო მაგალითს (ჯავახიშვილი, 1951, გვ. 149). შ. ნუცუბიძის აზრით, ამირანის თქმულება არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო, თუ მეტი არა, ვიდრე რომელიმე საკულტო გამოსახულება ქვაზე ან ლითონ-

ზე, ანუ ადრინდელი წარწერა. თქმულებათა უპირატესობად მეცნიერს მიაჩნდა ის, რომ ამირანის თქმულებანი თაობიდან თაობამდე, ფორმაციიდან ფორმაციამდე წარსულსაც ინარჩუნებდნენ და განვითარების მომენტსაც აღბეჭდავდნენ (ნუცუბიძე, 1945, გვ. XI). ე. ვირსალაძე აღნიშნავდა, რომ ამირანის თქმულება ორგანულად იყო ამოზრდილი ქართული წარმოდგენების უძველესი კომპლექსიდან, ხოლო საგმირო ეპოსის ჩასახვისა და განვითარების უადრესი საფეხურები მტკიცედ იყო გადაჯაჭვული მითოლოგიასთან, მითოლოგიურ აზროვნებასთან. ამირანის წარმოშობა ქალღვთაებისაგან ეჭვს გარეშე იყო. თუ მსოფლიო ეპოსის უდიდესი ძეგლები: ედა, გილგამეშიანი, სიმღერა ნიბელუნგებზე, რამაიანა, სიმღერა როლანდზე ადრევე იყვნენ ფიქსირებულნი წერილობითი სახით, ამირანიანი ზეპირი ტრადიციის შედეგი იყო საქართველოში. ამირანის ეპოსი ვითარდებოდა მთაშიც და ბარშიც. ბარის საქართველოში ამირანიანი ლიტერატურული გადამუშავების ობიექტად იქცა (ვირსალაძე, 1959, გვ. 255-259; 1964, გვ. 77-78). წინამდებარე გამოკვლევას საფუძვლად სწორედ ამირანის ეპოსის ვარიანტების (220 ტექსტის) ანალიზის შედეგები დაედო, რომელთა ჩაწერის არეალი მოიცავს საქართველოს 17 ისტორიულ-გეოგრაფიულ რეგიონს – მთასაც და ბარსაც. ეპოსის აღნიშნული ვარიანტები თავმოყრილია შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის განყოფილების მიერ 2019 წელს გამოცემული ამირანიანის კრებულში (რედაქტორები: ზურაბ კიკნაძე, რუსუდან ჩოლოყაშვილი). აღნიშნული კრებული წარმოადგენს პროფ. მიხეილ ჩიქოვანის მიერ 1947 წელს გამოცემული ამირანიანის (69 ტექსტი) გაფართოებულ გამოცემას.

თქმულების ვერსიების შესწავლისას ამირანის შობის ციკლში დალის მოტივი იმდენად მნიშვნელოვნად გამოიკვეთა, რომ ტექსტობრივმა მასალამ დალიზე არსებული მითოსური წარმოდგენების გაფართოების საშუალება მოგვცა. მართალია, ამირანის შობის შემდეგ დალი კვდება და ეპოსში შემდგომ აღარ ფიგურირებს, მაგრამ ამირანი იმეორებს დედას და მთელ რიგ ეპიზოდებში დედის მითოსური ატრიბუტების მატარებელია.

1 ჩვენ მიერ გამოკვლევაში დამოწმებული „ამირანიანის“ ვარიანტები წარმოდგენილია 2019 წლის გამოცემიდან კრებულში წარმოდგენილი ტექსტების ნუმერაციის მიხედვით.

როგორც ცნობილია, ამირანის ეპოსი სამი ციკლისგან შედგება: **ამირანის დაბადება, ამირანის საგმირო თავგადასავლები და ამირანის დასჯა**. ჩვენ შეგნებულად არ ვიყენებთ სიტყვა „მიჯაჭვას“, რადგანაც ვარიანტებში ამირანის დასჯის სხვა ფორმებიცაა გამოყენებული და ქრისტიანული წმინდანები არ ფიგურირებენ. ზოგჯერ ამირანის ამბავს ბედნიერი დასასრულიც აქვს. საყურადღებოა, რომ თქმულების თითოეული ციკლი ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი, სხვადასხვა პერიოდისა და ფორმაციის მითო-რელიგიური წარმოდგენებისგან არის შექმნილი, რომელთა გამაერთიანებელიც დალი და ამირანია. დალის მშობიარობის მოტივი უძველესი მითოსური ფრაგმენტია, რომელსაც საფუძვლად დაედო ქართული (სვანური) **სამონადირეო ბალადა „დალი კლდეში მშობიარობს“** (ვირსალაძე, 1964, გვ. 74-79; თათარაძე, 1976, გვ. 16-17; სამსონაძე, 2018, გვ. 269-272). ამირანის დაბადების ციკლში იკვეთება დალის როგორც არა მხოლოდ ნადირთ-ღვთაების სახე, არამედ სხვა ღვთაებრივი ფუნქციებიც, რასაც თავის დროზე ე. ვირსალაძე ვარაუდობდა: „*მგლის მიერ დალის ჩვილის მოტაცების მოტივი შესაძლოა ნადირთღვთაების მიერ ასტრალური ნიშნების მიღების შემდეგ, მთვარის პერიოდული დაკნინების ან მთვარის დაბნელების მითოსი ყოფილიყო*“ (1964, გვ.79). დალი კლდეში მშობიარობს და კვილით იპყრობს მონადირის ან მჭედლის, მათ შორის ღმერთების მჭედლის ყურადღებას. კვილის მიზეზი მშობიარობა ან დაკარგული ქმრის გახსენებაა (N174, N175, N177, N181, N185, N186, N188, N190, N197, N199, N201). **კვილის დროს დალი ქვეყანას თხრის, ნედლ ხეებს ახმობს, გამხმარს ნედლად აქცევს; რაც მაკვია, იმას მუცელს უშლის, ცხოველია თუ ადამიანი; ცხრომის კვირაში ან ახალ კვირაში ყველას ცალი მხარი აქვს გამხმარი; ყოველ კვირაში მთელი სოფელი ფერს იცვლის – ხან შავად, ხან წითლად, ხან ყვითლად; კვილის დროს დილას დაბადებულს საღამოს აქვს თვალი გაფუჭებული, საღამოს დაბადებულს – დილას**. დალის სამყოფელი კლდის თავში მდებარე გამოქვაბულშია, რომელიც დალის ოქროს ატრიბუტებითაა განათებული: ოქროს ტახტით, ოქროს ტაშტით და მასში ჩაფენილი ოქროს ნაწნავებით (N181, N190, N197, N201); კლდეში დალი მარტო ცხოვრობს. ქალღვთაება დათვის ტყავზე წევს (N168); გამოქვაბული გარეული ცხოველების ბალნით არის სავსე (N183); დალის სასათუმალქვეშ ოქროს მაკრატელი (N148), დუქარდი აქვს

(N184, N98); დალი ფლობს ალმასის დანას (N16), ოქროს დანას (N173, N179, N184, N190); ქალღვთაება მზის ამოსვლისას იძინებს (N168), ღრმა ძილი იცის – „**უბედური ძილი ვიციო**“, – ეუბნება მონადირე სულკალმახს (N 45); ამირანი დალის, ზოგი ვერსიის მიხედვით, ან უბიწოდ ჩაესახება (N16, N47), ან უცნობი მონადირე ცამცუმისგან ძილში, რომელმაც ოქროს ნაწნავები მოაჭრა (N 10); ამირანი დალისა და მისი მიჯნური მონადირის (მჭედლის) შვილია, ნაადრევად ჩნდება, რადგანაც ძილის დროს კუდიანმა დედაბერმა (N179), მონადირის ან მჭედლის ცოლმა (N 148, N 51, N174, N181), საკუთარმა მამამ, დამ ან დებმა (N190, N186, N179) ოქროს ნაწნავები მოსჭრეს, ამიტომ დალიმ უნდა ნაადრევად იმშობიაროს და მოკვდეს. მომაკვდავ დალის მშობიარობაში მონადირე (მჭედელი) ეხმარება. მუცლის კვეთის – მშობიარობის – იარაღებია დალის ოქროს (ალმასის) დანა ან მაკრატელი. დალიმ წინასწარ იცის შვილის ღვთაებრიობის შესახებ, რაც იმ ატრიბუტებით არის განსაზღვრული, დედის მუცლიდან რომ დაჰყვება შვილს: ჩვილი ოქროსია, შუბლი – მზის, ტანი ალვისა აქვს. დალი – ოქროს კუბოში, ხოლო ამირანი ოქროს აკვანში უნდა ჩააწვინოს ოქრომჭედელმა მამამ და იამანის წყაროზე დასვას (N150). **ახალშობილი წელს ზემოთ ოქროსია, წელს ქვემოთ – ვერცხლის (N181), შუბლზე მზე და მთვარე უნათებს (N190), ლამპარივით ანათებს (200), ბროლის (6), ოქროს (N 5, N10, N76, N131, N138) ან გიშრის კბილი აქვს (N15), ცხრილისოდენა, საცერივით თვალები (N 25, N76, N138).** ბარონ უსლარის მიერ სვანეთში ჩაწერილი თქმულების მიხედვით, მშობიარე დალს სპილენძის კბილები (ეშვები) აქვს (Потанин, 1899, გვ. 386)¹. დედის მუცლიდან ამირანს პატარა ხმალი დაჰყვება (N1, N127, N130, N 131). იგი დედის მსგავსად ალმასის, ოქროს დანის მფლობელია, რომელიც, თქმულების მიხედვით, საგვარეულო იარაღია (N25, N40, N45, N127, N131, N 138, N148, N173). **საყურადღებოა, რომ ერთ-ერთი ვერსიით ამირანს დედის მუცლიდან საბრძოლო იარაღად ვეფხვის კული დაჰყვა (N176, N198, N200).** ვეფხვის თემა დალი–ამირანის ციკლში სიახლეა და ჩვენი შემდგომი კვლევის თემა იქნება. ახალშობილი ამირანი დედის დავალებით მონადირემ / მჭედელმა სა-

1 ტექსტი გამოქვეყნებულია რუსეთის სახალხო განათლების სამინისტროს ჟურნალში (1895 წ. გვ. 38).

მი გზის გზაჯვარედინზე (N175, N185, N186, N197, N199, N201) ან თორმეტ გზაჯვარედინზე უნდა დატოვოს (N 183).

ამირანს დედისგან მემკვიდრეობით დამაზიანებელი კივილის და ღრმა ძილის უნარი გადაეცა: შემოიკრეფდა გულხელს და ერთი დაკვივლებით სამას ხარს ხოცავდა (N9). ბავშვობაში მის კივილზე ხეებს ფოთლები სცვივოდა (N3). ამირანს ძილი უყვარს, ძილის დროს იზრდება (N15, N168), ძალა ემატება (N131). ამირანს ღრმა ძილით იანვრის თვეში ტანზე დაწყობილი 12 საყენი შეშით სძინავს (N174), სძინავს ერთ თვეს, ერთი მთვარის განახლებას, რითაც სარგებლობენ მისი მტრები – ქაჯები და ამირანი სამუდამოდ ბნელ ხევში მიჰყავთ (N190). დალის მსგავსად ამირანის ატრიბუტი სპილენძია. ცა-ღრუბელთა გამგებლის ასულის მოსატაცებლად მისული ამირანი ზეციურ კოშკში მოსახვედრად მჭედელს თავს კამარის სათამაშოებში შეაჭედვინებს – სპილენძის ვარ და ჭედვისას არ დავიწვებიო (N175). **თუ დალის სიცოცხლე ოქროს ნაწნავებშია, ამირანის სასიცოცხლო ძალა ნეკა თითშია (N10, N76). დალისგან განსხვავებით ამირანის გაცოცხლება შეუძლებელია. ამირანს ჯადოსნური ბალახით კამარი გააცოცხლებს (N 10, N 76).**

დალის კივილით ბუნებას, მცენარეულ, ცხოველურ და ადამიანთა სამყაროს ზიანი ადგება ცხრომის კვირას, ყოველ ახალ კვირას. კივილი მითოლოგიურ სიმბოლოთა სისტემაში ცისა და მიწის კავშირს, კვდომა-აღდგომას გამოხატავს (Кэриот, 1994, გვ. 563). დალი ძლიერი გავლენის მქონე ენერჯის მატარებელი მდებდრობითი ღვთაების ნიშნების მატარებელია, რაც მის ლუნარულ ბუნებაზე მიანიშნებს. ცნობილია, რომ მთვარეს უზარმაზარი ძალა აქვს, რადგანაც კოსმოსურ ობიექტებს შორის დედამიწასთან ყველაზე ახლოს იმყოფება. მთვარის თითოეული ფაზა თავისებურად კარგია და თავისებურად საშიში. მთვარის ციკლებს შეუძლია მართოს რეპროდუქცია, ჯანმრთელობა, გამოიწვიოს ანომალიური მოვლენები, რის გამოც უძველესი პერიოდიდან ცის მნათობთა შორის მთვარე განსაკუთრებული დაკვირვების ობიექტი იყო, რაც კარგად არის შემონახული ხალხურ სამკურნალო და სამეურნეო შელოცვებში (შიოშვილი, 1994, გვ. 7-10; 73-77; 177-178; 217-231). ჩვენი აზრით, ამირანის ძილი იანვრის თვეში, დაწყობილი 12 საყენი შეშით, მთვარის კალენდრის დესაკრალიზებული მითოსური ფრაგმენტია, 12 საყენი შეშა კი უკვე გასული წლის

12 თვეზე მიაწინებს (N174). როგორც ვ. ბარდაველიძე აღნიშნავდა, გარე ბუნებასთან, ადამიანის ნაყოფიერებასთან და გამრავლებასთან დაკავშირებით საქართველოში, ისევე როგორც ძველ კულტურულ ხალხებში, ღამის მნათობების – მთვარისა და ცისკრის ვარსკვლავის თაყვანისცემა ყოფილა განვითარებული. ვ. ბარდაველიძე, მკვლევარ ალ. სვანიძის მსგავსად, იზიარებდა დალის კავშირს ცისკრის ვარსკვლავის კულტთან ქართულ ხალხურ მისამღერში: „ო დელია, ო დელია, ო დელია ნანუნი, ო დელია, ო დელია რანუნი“, „ვარდო დელი, ო დელი, ო დელია ეა ვარდო“ (ბარდაველიძე, 1953, გვ. 83-89; სვანიძე, 1936, გვ. 35-36). სვანურ ტრადიციაში ცისკრის ვარსკვლავის კულტის ამსახველ კვერად „კუანჭილი“, ანუ „ანჭი – კუანჭი“ მიაჩნდა, რომელიც ერთ-ერთი სვანური წარმართული რიტუალის მთავარი შემადგენელი ნაწილი იყო. ლოცვა ტარდებოდა გარიჟრაჟზე. მლოცველი ოჯახის უფროსი დარაბას მცირედ გამოაღებდა, კვანჭილებიან ხელს გარიჟრაჟს გადაუშლიდა და ლოცვას წარმოთქვამდა. მზის ამოსვლამდე კვანჭილები უნდა შეეჭამათ და რიტუალი დაემთავრებინათ. რიტუალი ტარდებოდა ახალი წლის ციკლის „ემზუამის“ („შუმზუამის“) დღესასწაულზე. ეს დღე ახალი წლის წინა დღედ მოიაზრება და დალს, იგივე ცისკრის ვარსკვლავს მიმართავდნენ: **„დალო შუმზუამისაო, მხოლოდ კარგი გვიშუმზამეო“** (ბარდაველიძე, 1953, გვ. 87). დალისა და ამირანის ცისკრის ვარსკვლავთან ერთობლივ კავშირზე დალის სპილენძის კბილი და ამირანის სპილენძის სხეულიც მიაწინებს. სპილენძი ასტრალურ მითოლოგიაში ცისკრის ვარსკვლავის ლითონია (ნოზაძე, 1957, გვ. 77-81). **ამირანის თქმულების ერთი ვარიანტის მიხედვით, ამირანის დედა მარიხია, რომელსაც ამირანი უბიწოდ ჩაესახა (N47). სვანურ საგაზაფხულო საკულტო სიმღერაში „ნათელ-მარეხი“, იგივე ნათელ-მარიხი, ცისკრის ვარსკვლავია და გამნათებელს ნიშნავს.** (წერედიანი, 2011, გვ.17-18). „ეთერიანის“ ვერსიებში აბესალომის და შუქურ-ვარსკვლავია, მარეხ-მასკვლავია, მარეხია (ეთერიანი, 1954, გვ. 62-65; 88-109). ამირანის ეპოსის სვანურ ვარიანტში დალის კივილზე დილას დაბადებულებს ერთი თვალი უფუჭდებათ, ღამით დაბადებულებს კი – მეორე. მითოსურ წარმოდგენებში თვალი სინათლის, ნათელი ცის სიმბოლოა, ცის ღვთაების ატრიბუტია (Мифы Народов Мира, 1987, გვ. 306-307). ეგვიპტურ მითოლოგიაში ჰოროსი – ცის ღმერთი ციდან მფარველობდა დედამიწას, თვალებად მარჯ-

ვნივ მზე და მარცხნივ მთვარე ესხა (გელოვანი, 1983, გვ. 627). ზოგადად თვალი მფარველობის, ჯანმრთელობის, განახლების სიმბოლოა. დალის კვილი გარემოს ფერთა ცვლილებს იწვევს შავად, ყვითლად და წითლად. ვ. ბარდაველიძე წითელ, ყვითელ და თეთრ ფერს მნათობ ღვთაებათა თვისებების გამომჟღავნებად თვლიდა (1953, გვ. 130). მითოსურ სიმბოლიკაში შავი ქვესკნელის ფერია, ყვითელი – მზის ღვთაების, წითელი – ვეგეტაციის გამომხატველია და შუასკნელს გამოხატავს (ჩოლოყაშვილი, 2004, გვ. 97-106). სავარაუდოდ, ამირანის ეპოსში ღვთაება დალისთან დაკავშირებული სამი ფერი ამ ქალღვთაების სამივე სკნელის გავლენის არეალს უნდა გულისხმობდეს, კვდომა-აღდგომას უკავშირდებოდეს და მის ვეგეტატიურ ბუნებას გამოხატავდეს. დალის ოქროს მაკრატელი სიკვდილ-სიცოცხლის მითოსური სიმბოლოა. ბერძნულ მითოლოგიაში მოირა ატროპოსის ატრიბუტია, რომელიც მოკვდავთა და უკვდავთა ბედის მწერალია. ოქროს ნაწნავები მზესთან ასოცირდება, ნაყოფიერების სიმბოლოა. სკანდინავიელების ნაყოფიერების ღვთაებაა ოქროსნაწნავებიანი სიფია, ჭექა-ქუხილის ღმერთ ტორის მეუღლე, რომელსაც ნაწნავები ძილში ცეცხლის ღვთაება ლოკმა მოსჭრა (Кэрлот, 1994, გვ. 73; 124-126; Мифы Народов Мира, 1988, გვ. 431; გელოვანი, 1983, გვ. 328). აღმასი სინათლის სიმბოლოა, ხოლო აღმასის დანა – ცის ღვთაებისა. ფინური ეპოსის, „კალევალა“ მიხედვით, ოქროსტარიანი და ვერცხლისპირიანი დანა მზის ღვთაების ატრიბუტია, რომელსაც მზის შვილი ფლობს (კალევალა, 1969, გვ. 676-679). მითოსურ წარმოდგენებში დანის, ხმლის პირი ცის ელვას განასახიერებს (Вильямс, 1996, გვ. 167; Кэрлот, 1994, გვ. 320-322).

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამირანს დედისგან ასტრალურ-ლუნარულ-სოლარული სიმბოლოები დაჰყვა: ამირანი ოქროსია, ან წელს ზემოთ ოქროსია, წელს ქვე – ვერცხლისა, შუბლზე მზე და მთვარე უნათებს, შუბლი – მზის, ტანი ალვისა აქვს, გიშრის, აღმასის ან ოქროს კბილი აქვს, საცერივით (ცხრილისოდენა) თვალები. გიშერი მაგიური ქვაა და მას ავი თვალისკვრის ასაცდენად იყენებდნენ (ბრეგაძე, 2012, გვ. 125-126). საცერი მითოსურ წარმოდგენებში ცის და მთვარის სიმბოლოა. „ეთერიანში“ მურმანის ზეციურ მარმარილოს კოშკში მყოფ ეთერს თავს ევლებიან მულები, რომლებიც ციური ვარსკვლავები არიან, დედამთილი კი აბრეშუმის საცერია – მთვარეა (ეთერიანი,

1954, გვ. 159, 181, 224; მაკალათია, 1926, გვ. 133; ხუბუტია, 1969, გვ. 63). ალვა უნივერსალური საკრალური ხეა და მასთან დაკავშირებულ მითო-რელიგიურ წარმოდგენებს მრავალი ხალხის ტრადიციებში ვხვდებით. ქართულ რწმენა-წარმოდგენებში ალვა ღვთაებათა საბრძანისია, ნაყოფიერების სიმბოლოა (სურგულაძე, 1993, გვ. 176-178); ირლანდიელთა ნაყოფიერების წარმართული ღვთაების, ბრიგიტას, წმინდა ხეა (Vickery, 1995, გვ. 36-37). ალვას კვდომა-აღდგომის ხედ მიიჩნევენ შავ მურყანსა და კვიპაროსთან ერთად (Graves, 1955, გვ. 121-125). ალვის ხე პერსეფონეს წმინდა ხედაც ითვლებოდა. გადმოცემის მიხედვით, ჰერაკლეს, ქვესკნელის საზარელ გუშაგზე ცერბერზე (კერბერზე) გამარჯვების ნიშნად, თავი ალვის ფოთლების გვირგვინით ჰქონდა შემკული. ანტიკურ საბერძნეთში ოლიმპიური თამაშების დროს გამარჯვებულებს ჰერაკლეს საპატივცემულოდ ალვის ხის ფოთლების გვირგვინით ამკობდნენ (Keeler, 1900, გვ. 428-432).

დედის დავალებით მონადირე (მჭედელი) მამა ამირანს სამი გზის გასაყარზე ტოვებს. სხვა ვერსიებით, ღმერთების მჭედელი – დალ-დარეჯანის, ამირანის მამა კი პირადი გადაწყვეტილებით უღრან ტყეში ტოვებს ბავშვს (ამირანს) (N190). სამი გზის გასაყარი მიოსური ატრიბუტია ბერძნულ-რომაული სამსახოვანი ნადირთღვთაებების, არტემიდესა და დიანასი, რომლებიც მთვარის ღვთაებებიც იყვნენ, რაც, მთვარის ბუნებიდან გამომდინარე, მათ სამსახოვნებას განაპირობებდა: მატება – ახალმთვარეობას, სავსემთვარეობას და კლება-დაბერებას. სამი გზის გზაჯვარედინი, ასევე, ბერძენთა სამსახოვანი ღვთაების, ჰეკატეს კუთვნილებაც იყო, რომელიც მთვარესთანაც ასოცირდებოდა, განაგებდა დაბადებას, სიცოცხლესა და სიკვდილს, მფარველობდა მწყემსებს, მცენარეულ სამყაროს (Кэрлот, 1994, გვ. 563; Мифы Народов Мира, 1987, გვ. 107; 269-376). **დალის მიერ ჩვილი ამირანის განთავსება სამი გზის გზაჯვარედინზე უნდა გავიგოთ, როგორც ახალშობილის მიბარება ქალღვთაების ფუნქციონალურ სამყოფელში, სავარაუდოდ, ახალმთვარეობის სივრცეში.**

ამირანის ეპოსის მთელი რიგი ვარიანტებიდან ცნობილია დედის მუცლიდან თანდაყოლილი ასტრალური სიმბოლო: აღმასის ან ოქროს დანა ან მოკლე ხმალი. ეს იარაღი ამირანს ვეშაპთან, უფრო ხშირად ბადრისთან და უსუპთან ერთად თეთრ, წითელ და შავ ვეშაპებთან საბრძოლველად სჭირდება. ეს ეპიზოდი ასტრალური მითის

პროფანირებული ფრაგმენტია. ამირანის თქმულებაში აღნიშნული ეპიზოდი ამირანის – ცისკრის ვარსკვლავის მიერ გველეშაპის ან დევის მუცლიდან (დევი გველეშაპის მითოსური წყვილია) მზისა და მთვარის დახსნის მითოსური წარმოდგენის პროფანირებული ფრაგმენტია (N173, N177). ანალოგიური მითოსური მოტივი „კალევალაშიც“ ფიქსირდება, რომელშიც ამირანის სინონიმური წყვილი მზის შვილია მამის ოქროსტარიანი და ვერცხლისპირიანი დანით, ხოლო გველეშაპისა – სამი თევზი: **სიგი, კალმახი და ქარიყლაპია** (კალევალა, 1969, გვ. 666-676).

ცისკრის ვარსკვლავის სამსახოვნების (სადამოს, ანუ მწუხრის, ღამის და განთიადის) კვალი ქართულმა ჯადოსნურმა ზღაპარმა „ივანე ცისკრისამ“ შემოგვინახა, რომელშიც ღმერთის ბოძებული ვაშლის წყალობით უშვილო ცოლ-ქმარს დღე-ღამის სამ მონაკვეთში სა-მი ვაჟი შეეძინებათ: ივანე სადამოსი, ივანე შუაღამისა და ივანე ცისკრისა (ხალხური სიბრძნე, 1963: 92-99). მითოსური წარმოდგენით, სადამოს ცისკარი მთვარის მომყვანია, განთიადისა კი – მზის. მნიშვნელოვანი სიახლეა ამირანის საბრძოლო იარაღი – დედის მუცლიდან თანდაყოლილი **ვეფხვის კუდი**. სამ ტექსტში, რომლებშიც ვეფხვის კუდი ფიგურირებს, საგვარეულო დანის (მოკლე ხმლის) **ასტრალური მოტივი** (ამირანის მიერ მზის და მთვარის დახსნა) აღარ ფიგურირებს. ჩნდება ვეფხვი, როგორც დალის სიმბოლო, რამაც წარმოშვა ქალღვთაების გენეტიკური ფესვების სიღრმეების შესწავლის აუცილებლობა. ფოლკლორისტმა ხ. თავდგირიძემ თავი მოუყარა და გამოსცა ბათუმის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის თანამშრომელთა მიერ 1979 წელს სვანეთში ჩატარებული ფოლკლორული ექსპედიციის მასალები, რომლებშიც მოქმედები საყურადღებო ინფორმაციას გვაწვდიან: **„დალი ქალი ღმერთია, მისი სალოცავი არ არის. სვანები სახელად „დალს“ არ არქმევენ, რადგანაც ის ღმერთია და ღმერთის სახელის დარქმევა ადამიანისთვის არ შეიძლება“** (2004, გვ.244-248). ეს გადმოცემები კიდევ უფრო ამყარებს მოსაზრებას, რომ „დალი“ ღმერთის / ქალღმერთის საზოგადო სახელი ყოფილა კავკასიურ სივრცეში. ჩრდილო კავკასიაში მოსახლე ხალხთა ენებში „ღმერთის“, „ღვთაების“ სახელწოდება ფონეტიკური განსხვავებებით დალს ენათესავება („დალე“, „დელე“ „დელ“, „დეილა“, „დიალი“ (სურგულაძე, 1993, გვ. 143-144).

ქართულ-კავკასიურ მითო-რელიგიური ურთიერთობის განხილვის დროს საყურადღებო მოსაზრება გამოთქვა მკვლევარმა ქეთევან სიხარულიძემ. მისი აზრით, კავკასიური მითოლოგია მოიცავს სახეებსა და სიუჟეტებს, რომლებსაც უნივერსალური ხასიათი აქვთ, თუმცა გააჩნიათ კავკასიური ორიგინალური ნიშებიც, რასაც მეცნიერი დალიში ხედავს (2006, გვ. 43-46). ჩვენ მიერ ამირანის ეპოსის ვარიანტების წარმოდგენილი ანალიზიც აღნიშნული მოსაზრების განმტკიცებას ემსახურება და კვლევა ამ კუთხით გაგრძელდება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ამირანიანი. (2019). ქართული ხალხური პროზა, ტ. II. თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
- ბარდაველიძე, ვ. (1953). ქართული (სვანური) საწესო გრაფიკული ხელოვნების ნიმუშები . თბილისი: „მეცნიერება“.
- ბრეგაძე, ლ. (2012). ყოფითი რწმენა-წარმოდგენები. თბილისი: „არტანუჯი“.
- გელოვანი, ა. (1983). მითოლოგიური ლექსიკონი. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.
- ეთერიანი. (1954). ხალხური სიტყვიერება. ტ. IV. თბილისი: „მეცნიერება“.
- ვირსალაძე, ე. (1959). ქართული ხალხური ეპიკური ტრადიციის ზოგიერთი თავისებურება. ლიტერატურული ძიებანი, XII.გვ. 255-259. თბილისი: შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ყოველწლიური სამეცნიერო ჟურნალი.
- ვირსალაძე, ე. (1964). ქართული სამონადირეო ეპოსი. თბილისი: „მეცნიერება“.
- თავდგირიძე, ხ. (2004). აჭარული სამონადირეო ეპოსი. ბათუმი: „აჭარა“.
- თათარაძე, ა. (1976). ძველი ქართული (სვანური) ფერხულები. თბილისი: „მეცნიერება“.
- კალევალა. (1969). კალევალა . თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.
- მაკალათია, ს. (1926). ფალოსის კულტი საქართველოში. თბილისი: ჟურნალი „მიმომხილველი“, 1.
- ნოზაძე, ვ. (1957). ვეფხისტყაოსნის ვარსკვლავთმეტყველება. სანტიაგო დე ჩილე: გამომცემლობა „ავთანდილ მერაბიშვილისა“.
- ნუცუბიძე, შ. (1945). ამირანი. მითოლოგიური პოემა. შესავალი. თბილისი: „საბჭოთა მწერალი“.

- სამსონაძე, ა. (2018). მითის ინტერპრეტაცია ხელოვნებაში. დალის სახე ქართულ საცეკვაო ფოლკლორში. თბილისი: „კენტავრი“.
- სვანიძე, ალ. (1936). შესავალი აღაროდოიულ ტომთა ისტორიიდან. თსუ-ს შრომები, III. თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
- სიხარულიძე, ქ. (2006). კავკასიური მითოლოგია. თბილისი: „კავკასიური სახლი“.
- სურგულაძე, ი. (1993). ქართული ხალხური ორნამენტის სიმბოლიკა. თბილისი: „სამშობლო“.
- შიოშვილი, თ. (1994). ქართული ხალხური შელოცვები. ბათუმი: „აჭარა პრეს“.
- ჩოლოყაშვილი, რ. (2004). უძველეს რწმენა-წარმოდგენათა კვალი ხალხურ ზღაპრულ ეპოსში. თბილისი: „ნეკერი“.
- წერედიანი დ. (2011). სვანური სიმღერების კვალდაკვალ. თბილისი: „დიოგენე“.
- ხალხური სიბრძნე. (1963). ხალხური სიბრძნე, I. ქართული ხალხური ზღაპრები. თბილისი: „ნაკადული“.
- ხუბუტია, პ. (1969). თუშური კილო. თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
- ჯავახიშვილი, ივ. (1951). ქართველი ერის ისტორია, I. თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
- Graves , R. (1955). Three Greek Myths. London: Penguin books.
- Kerlot, H. E. (1994). Slovar Simvolov. [Dictionary of Symbols]. Moskva: REFL-book.
- Keeler, H.L. (1900) Our Native Trees. How to Identify Them. New York: Charle’s Scriber’s Sons.
- Mifi Narodov Mira, I. (1987). Mifi Narodov Mira, I. [Myths of the World ‘s Natio, I]. Moskva: „Sovetskaia Entciklopedia“.
- Mifi Narodov Mira, II. (1988). Mifi Narodov Mira, II. [Myths of the World’s Nation, II]. Moskva: „Sovetskaia Enciklopedia“.
- Potanin, G.N. (1899). Vostočnie Motiv v Srednevekovom Evropeiskom Epose. Eastern Motifs in the Medieval European Epos]. Moskva.
- Vickery, R. (1995). Dictionary of Plant-Lore. UK: Oxford.
- Vil’iams, K. A. (1996). Entciiklopedia Vostočnogo Simvolizma. [Encyclopedia of the Eastern Symbolizm]. Moskva: „Zolotoj Vek“.

References:

- Amiraniani (2019). Amiraniani. Kartuli khalkhuri p'roza, II. [Amiraniani. Georgian Folk Prose, II]. Tbilisi: TSU Press. ISBN 978-9941-13-884-3.
- Bardavelidze, V. (1953). Kartuli (Svanuri) sats'eso grapik'uli khelovnebis nimushebi. [Samples of the Georgian (Svan) Ceremonial Art]. Tbilisi: „Metsniereba“.
- Bregadze, L. (2012). Q'opiti rts'mena-ts'armodgenebi. [Life Beliefs]. Tbilisi: „Artanuji“. ISBN 978-9941-421-75-4.
- Eteriani., (1954). „Eteriani“. Khalkhuri sitq'viereba, t. IV. [Eteriani. Folk Literature, t. IV]. Tbilisi: „Metsniereba“.
- Choloq'ashvili, R. (2004). Udzveles rts'mena-ts'armodgenata k'vali khalkhur zghapurul eposshi. [Traces of the Ancient Beliefs in the Folk Tales]. Tbilisi: „Nekeri“. ISBN 99928-58-92-3.
- Javakhishvili, Iv. (1951). Kartveli eris ist'oria, I. [History of Georgian Nation, I]. Tbilisi: TSU Press.
- Gelovani, A. (1983). Mitologiuri leksik'oni. [Mythological Dictionary]. Tbilisi: „Sabchota Sakartvelo“.
- K'alevala (1969). K'alevala. [Kalevala]. Tbilisi: „Sabchota Sakartvelo“.
- Khalkhuri sibrdzne (1963). Khalkhuri sibrdzne. I. Kartuli khalkhuri zghaprebi. [Folk Wisdom, I. Georgian Folk Tales]. Tbilisi: „Nakaduli“.
- Khubut'ia, P. (1969). Tushuri k'ilo. [Tush Dielect]. Tbilisi: TSU Press.
- Mak'alatia, S. (1926). Palosis k'ult'i Sakartveloshi. Zhurnali „Mimomkhilveli“, 1. [Cult of Phallus in Georgia]. Journal „Mimomkhilveli“, 1. Tbilisi.
- Nozadze, V. (1957). Vepkhist'q'aosnis Varsk'vlavtmetq'veleba. [Astral Expression of „The Knight in the Panther's Skin“]. Santiago De Chile: publishing house of Avtandil Merabishvili“.
- Nutsubidze, Sh. (1945). Amirani. Mitologiuri p'oema. Shesavali. [Amirani. Mythological Poem. Introduction]. Tbilisi: „Sabch'ota Mts'erali“.
- Samsonadze, A. (2018). Mitis int'erpret'atsia khelovnebashi. Dalis sakhe kartul satsek'vavo polklorshi. [Interpretation of Myth in Art. Image of Dali in the Georgian Folk Choreography]. Tbilisi: „Kentavri“.
- Svanidze, A. (1936). Shesavali alarodiul t'omta ist'oriis. TSU-s shromebi, III. [Introduction of the History of the Alarodian Tribes. Annual Scholarly Researches of Tbilisi State University, III]. Tbilisi: TSU Press.

- Sikharulidze, K. (2006). K'avk'asiuri mitologia. [Caucasian Mythology]. Tbilisi: „Kavkasiuri sakhli“. ISBN 99928-71-93-8.
- Surguladze, I (1993). Kartuli khalkhuri ornament'is simbolik'a. [Symbolics of the Georgian Folk Ornaments]. Tbilisi: „Samshoblo“.
- Shioshvili, T. (1994). Kartuli khalkhuri shelotsvebi. [Georgian Folk Charms]. Batumi: „Achara Press“.
- Tataradze, A. (1976). Dzveli kartuli perkhulebi (Svanuri). [Ancient Georgian (Svan) Round Dances]. Tbilisi: „Metsniereba“.
- Tavdgiridze, Kh. (2004). Ach'aruli samonadireo ep'osi. [Ajarian Hunting Epos]. Batumi: „Achara“.
- Ts'erediani, D. (2011). Svanuri simgherebis K'valdak'val. [Right Behind the Svan Folk Songs]. Tbilisi: „Diogene“. ISBN 978-9941-11-254-6.
- Virsaladze, E. (1959). Kartuli khalkhuri ep'ik'uri t'raditsiis zogierti tavisebureba“. Lit'erat'uruli Dziebani“, XII, pp.255-259. [Some Peculiarities of the Georgian Folk Epic Traditions. Literary Researches XII, pp.255-259]. Tbilisi: Annual Scholarly Review of Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature. ISSN 0235-3776.
- Virsaladze, E. (1964). Kartuli samonadireo ep'osi. [Georgian Hunting Epos]. Tbilisi: „Metsniereba“.
- Graves, R. (1955). Three Greek Myths. London: Penguin books.
- Kerlot, H. E. (1994). Slovar Simvolov. [Dictionary of Symbols]. Moskva: REFL-book.
- Keeler, H.L. (1900) Our Native Trees. How to Identify Them. New York: Charles Scriber's Sons.
- Mifi Narodov Mira, I. (1987). Mifi Narodov Mira, I. [Myths of the World 's Natio, I]. Moskva: „Sovetskaia Enciklopedia“.
- Mifi Narodov Mira, II. (1988). Mifi Narodov Mira, II. [Myths of the World's Nation, II]. Moskva: „Sovetskaia Enciklopedia“.
- Potanin, G.N. (1899). Vostočnie Motivy v Srednevekovom Evropeiskom Epose. Eastern Motifs in the Medieval European Epos]. Moskva.
- Vickery, R. (1995). Dictionary of Plant-Lore. UK: Oxford.
- Vil'iams, K. A. (1996). Entciiklopedia Vostočnogo Simvolizma. [Encyclopedia of the Eastern Symbolizm]. Moskva: „Zolotoj Vek“.